

літературних зв'язків: Культурно-історичні та літературознавчі аспекти проблеми / Передм.; пер. з білорус. та рос. Г. Півторака. – К., 2003; **13. Півторак Г.П.** Білоруська мова: Підручник. – К., 1997; **14. Півторак Г.П.** Українсько-білоруські мовні контакти // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2000; **15. Скопненко О.І.** Українська мова в Білорусі // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2000; **16. Слабошницький М.Ф.** Минуле дивиться на нас (передмова) // Короткевич В. Твори в двох томах. – К., 1991; **17. Чабаненка В.А.** Українська мова // Білоруська мова: Енциклопедія. – Мн., 1994.

Ярмак В.І. (Київ, Україна)

**Питання надсегментного членування мовленнєвого потоку
в методичному доробкові кандидата філологічних наук,
доцента Ірини Петрівни Бондар (на матеріалі сербської мови)**

У статті аналізується комплекс питань, пов'язаних з концепцією викладання Іриною Петрівною Бондар основ сербської акцентуації студентам. У центрі уваги – суперсегментний рівень, тобто просодичне, надсегментне членування мовленнєвого потоку, виокремлення інтонаційних особливостей мовлення, які нашаровуються на сегментні вербальні одиниці.

Ключові слова: музичний наголос, довгий нисхідний наголос, короткий нисхідний наголос, довгий висхідний наголос, короткий висхідний наголос, мора, акут, циркумфлекс.

В статье анализируется комплекс вопросов, связанных с концепцией преподавания Ириной Петровной Бондарь основ сербской акцентуации студентам. В центре внимания – суперсегментный уровень, то есть просодическое, надсегментное членение потока речи, выделение интонационных особенностей речи, которые наслаиваются на сегментные вербальные единицы.

Ключевые слова: музыкальное ударение, долгое нисходящее ударение, краткое нисходящее ударение, долгое восходящее ударение, краткое восходящее ударение, мора, акут, циркумфлекс.

The article deals with a complex of issues connected with Iryna Petrivna Bondar's conception of teaching of the Serbian accentology fundamentals to the students. It focuses on a supersegment level, i.e. prosodic, upper segmentation of spoken chain, choosing of intonational peculiarities of speech accumulated on segment verbal units.

Key words: musical accent, long falling accent, short falling accent, long rising accent, short rising accent, mora, acute accent, circumflex.

Викладання сербської мови в Київському Національному університеті імені Тараса Шевченка нерозривно пов'язано з педагогічною діяльністю кандидата філологічних наук, доцента Ірини Петрівни Бондар, – винятково обізнаного, вдумливого лінгвіста й педагога, дидактика й методиста. Будучи

перфекціоністкою в усьому, що стосувалося презентації мовних явищ студентській аудиторії, Ірина Петрівна особливо виділялася серед більшості викладачів тим, що прагнула повноцінної презентації усіх щаблів функціонування мови. Мало того, що вона була піонером з погляду методики викладання багатьох дисциплін, пов'язаних із (на той час) сербохорватською літературною мовою, – в деяких галузях на неї буквально чатували неабиякі труднощі. Першою в низці таких моментів, й відповідно, в усьому комплексі необхідних для студентів знань, справедливо можна назвати акцентуацію, яка має безпосереднє відношення до суперсегментного рівня мови, до „просодичного, надсегментного членування мовленнєвого потоку, тобто виокремлення інтонаційних особливостей мовлення, які нашаровуються на сегментні вербальні одиниці: звуки (фони), склади, фонетичні слова, синтагми (такти), фрази. Складниками суперсегментного рівня є наголос (фразовий, тактовий і словесний), мелодика й тон, ритм, інтенсивність (сила), темп, тембр вимови, паузація, – що перебувають у нерозривній єдності зі звуковим рівнем усього мовлення, служать засобами прискорення інформаційного обміну, носіями впливовості та стратегічності комунікації” [10, 592]. Як справжній учений-педагог і знаний методист (і, до речі, на відміну від багатьох викладачів, які вважають, що головним для мовної компетенції є наявність достатнього лексичного корпусу (запасу) й знання граматики, які можуть забезпечувати досягнення профільного рівня володіння мовою, що передбачає, зокрема, наявність соціокультурної, компенсаторної та навчально-пізнавальної компетенції як найвищих щаблів іншомовної комунікативної компетенції [детальніше про це див.: 9, 7-10]), Ірина Петрівна Бондар не визнавала користування мовою без добре поставленої, скоригованої вимови й адекватного відображення її акцентуаційних особливостей.

Слід мати на увазі, що, незважаючи на спорідненість слов'янських мов, сербська посідає виняткове місце в плані особливостей акцентуації не лише по відношенню до української й російської, а й по відношенню до решти західно- й південнослов'янських мов, тобто її акцентуаційна система й акцентуаційні системи інших слов'янських мов є принципово відмінними. Характеризуючи мови з динамічним наголосом, відомий дослідник сербської акцентуації, академік А. Пецо у своїх розвідках неодноразово підкреслює, що „динамічній акцентуації притаманна виразно сильна вимова наголошених складів, напружена артикуляція, котра зумовлює й набагато слабший ступінь артикуляції при вимові ненаголошених складів. ... Наголошені склади є набагато більш виразними, а їхнє творення супроводжується великою напруженістю мовного апарату..., разом з тим, артикуляція наголошених голосних ... супроводжується й кількісною перевагою порівняно з вимовою

ненаголошених голосних. ... Музичну акцентуацію характеризує висота наголошених складів порівняно з ненаголошеними. Тому цю акцентуацію називають ще й тонічною. ... На відміну від мов з динамічним наголосом, в яких ненаголошені склади перебувають у тіні наголошених частин певного слова, в мовах зі здебільшого музичною акцентуацією відбувається такий розподіл сили й фонації повітряного струменю, що й ненаголошені склади артикуються достатньо інтенсивно, аби останні могли зберігати свої основні фонетичні характеристики” [11, 16-17].

Так, наприклад, завдяки унікальності своєї акцентуації, в теоретичному плані, сербська мова не випадково привернула особливу увагу видатного українського акцентолога-славіста, академіка Леоніда Арсенійовича Булаховського. Ось як писав про це сам учений: „Сербохорватська мова, найбільш вокалічна (багата на голосні) зі слов'янських, принципово зберігаючи найдавніший стан – вільну кількість і вільне місце наголосу, зберегла як передумову для цього й музичні відмінності. Це збереження виявилось можливим, однак, лиш завдяки тому, що в мові „фонологізувалися” (отримали своє розрізнявальне значення) мелодичні рухи раніше ненаголошених складів. Загалом можна сказати, що сербська мова здебільшого зберегла найдавніший принцип слов'янських мов: наголошеним... є склад з висхідною інтонацією...; якщо остання відсутня, то наголос падає на першу мору експіраторної єдності... ” [1, 355]. Іншими словами, „рисує сербо-хорватської мови, яка її відрізняє від інших слов'янських мов, є те, що вона вживає тональності. Вона має чотири типи музичного наголосу: дві зростаючі флексії – одна довга і одна коротка, та дві спадні флексії – одна довга і одна коротка. Ця музична інтонація, очевидно, відбиває раніший індоевропейський тональний наголос” [5; 151]. Тому сербістика в найширшому розумінні цього поняття була наскрізною, а подекуди й домінантною темою лінгвістичних досліджень академіка Л. А. Булаховського. Вона постійно була якщо не лейтмотивом, то принаймні надзвичайно вдалим компаративним фоном публікацій ученого. Цей факт не є випадковим, оскільки саме акцентологічна картина сучасної сербської літературної мови найбільшою мірою зберігає й відображає притаманний праслов'янській мові музичний або тонічний наголос, а, відповідно, й дає ключ до найбільш адекватної реконструкції останнього (про це свідчать його класичні праці: „*Акцентологические отношения, связанные с количеством закрытых о в словинском*” („*Јужнославенски филолог*”, 1921), „*Акцентологические этюды*” („*Јужнославенски филолог*”, 1924-1925); „*Акцентологические этюды*” (1924, 1925 pp.) (зазначені роботи, до речі, не випадково вперше були опубліковані саме у відомому сербському

славістичному виданні „*Јужнославенски филолог*”, яке й до сьогодні залишається престижним сербським науковим брендом).

Ірина Петрівна завжди прагнула давати якісні знання, підкріплені лінгвістичними фактами великої наукової ваги, однак водночас вона прекрасно розуміла, що не слід було на молодших курсах, а надто на першому, переобтяжувати лінгвістичний фактаж глибокою теорією. Таким чином, перед нею неминуче поставало надзвичайно складне завдання: з одного боку, виключити небезпеку банального відлякування першокурсника від вивчення мови, з іншого ж, – не примітивізувати й одразу ж навчити його повноцінно користуватися сербохорватсько-російським словником.

Їй стали в цьому в пригоді власний життєвий досвід, природні акторські здібності, надзвичайно строката діалектологічна мапа Сербії, зокрема, діалектна зона міста Лесковац на півдні Сербії, в якому Ірина Петрівна й народилася, а також її загальновідома здатність обертати труднощі собі на користь. Адже вся справа була в тому, як саме їх представити: певна річ, спочатку популярно, рясно пересипаючи спогадами про своє дитинство в Лесківці. Починала Ірина Петрівна, як завжди, „здалеку“: розповідала про спілкування з носіями мови, про яскраве традиційне свято, так звану „*Роутиљијаду*“ – автентичний, колоритний і найбільш відвідуваний фестиваль „роштилю“ (м'ясних блюд, особливим способом приготовлених на грилі) й м'яса в цій частині Європи, який організовується раз на рік на початку вересня, триває цілий тиждень і завдяки якому до Лесковаца щорічно приїздить більше трьохсот тисяч туристів. Екавський, староштокавський, призренсько-тимокський (призренсько-південноморавський) або торлацький (призренсько-південноморавський) діалект міста Лесковац, розповсюджений на досить великому ареалі від Призрена на півдні до річки Тимок на півночі, й від кордону з Албанією (через Дечан і Вучитрн до Сталака) на заході до кордону з Болгарією на сході, був у цьому аспекті доволі вирашним, причому не в останню чергу з погляду акцентуації. На відміну від більшості шумадинсько-воеводинських і герцеговинських діалектів, котрі становлять ядро сербської літературної мови й відзначаються наявністю чотирьох типів наголосу (двох нисхідних (довгого й короткого) і двох висхідних (довгого й короткого)), даний діалект, так само, до речі, як і більшість говірок косовсько-ресавської зони, характеризується наявністю лише одного наголосу, який може падати на будь-який склад. Цікаво, що цей наголос не змінив свого положення в слові порівняно зі старослов'янським. Крім того, говірки, розповсюджені навкруги міста Лесковац, мають ще одну, привабливу для першокурсників особливість: на відміну від літературної мови, для якої характерна наявність семи відмінків, у цьому діалекті присутні лише три: називний, знахідний і кличний.

Ясно, що пізніше на цей корпус необхідно було поступово нашаровувати теорію, – з галузі історії сербської мови, історичної граматики, а, головне – з царини діалектології (гадаємо, що висловлювання Ірини Петрівни: „У діалектах, і тільки в діалектах завжди можна знайти релікти усіх мовних явищ, котрі в сучасній мові зникли”, – пам’ятають усі покоління її випускників). Аби заохотити студентську аудиторію до вивчення акцентуації, викладач не хехтувала навіть анекдотами (зокрема, про те, як мешканці Белграда й суміжних з ним діалектних зон часто-густо глузують з мешканців півдня Сербії: „*Па, зар Лесковчани и Нишлије исто тако знају да причају српски језик?*”).

Релевантність, а водночас і специфіка презентації особливостей наголосу сербської мови для студентської аудиторії детермінована передусім двома обставинами: адже *неадекватна акцентуація й безпосередньо пов’язана з нею м’яка вимова – це дві ознаки, за якими одразу й безпомилково впізнають східних слов’ян*. Як висококваліфікований фахівець І. П. Бондар якраз і прагнула уникнути того, щоб мовлення її вихованців ставало класичною ілюстрацією до цієї тези. Тому *основними методичними принципами*, на які вона цілком правомірно спиралася для висвітлення питань, пов’язаних з акцентуацією, були наступні:

- *імітація мовлення на рівні даного кожному зі студентів сприйняття й відчуття мови (спочатку без особливого заглиблення до теорії);*
- *рольові ігри, спрямовані на відтворення фрагментів мовлення носіїв мови;*
- *музичні та ритмічні вправи (на зразок тих, які використовуються при прийомі до музичної школи, й спрямовуються на виявлення музичного слуху й чуття ритму*. Зазвичай, люди з хорошим музичним слухом мають і гарний мовний слух. Проте, на жаль, як демонструє практика, ці дві іпостасі не завжди збігаються, й методика спрацьовує відсотків на 90.

Таким чином, Ірина Петрівна Бондар *розробляла методику презентації цієї дисципліни саме для східних слов’ян, причому з урахування практичного білінгвізму студентської аудиторії*. Як і в усьому, чим вона займалася, у цій царині також превалювало творче начало. Так, зокрема, *вражає різноманітність завдань*, які ми знаходимо в укладених нею методичних матеріалах.

1) Серед них багато *комплексних фонетичних вправ, спрямованих на засвоєння особливостей сербського наголосу*. Останні складаються з коротких дохідливих експлікацій теоретичного характеру, що часто-густо супроводжуються наочністю – *своєрідними графічними замальовками-ілюстраціями* до вимови певних характерних слів [детальніше про це див.: 4, 22].

2) *Часто-густо зустрічаємо завдання на зразок: „Запам’ятати слова та*

прослідкувати закономірність, стосовну наголосу в словах-омонімах загальнослов'янського походження (які вживаються в сербській, українській і російській мовах". Адже відомо, що в подібних сербських лексемах порівняно з українськими й російськими наголос, як правило, завжди пересувається на один склад ближче до початку слова (*рука; нога; жена* тощо) [4, 22].

3) Почасти авторка пропонує студентам:

- „*засвоїти наступну закономірність*: якщо місце наголосу в словах із загальнослов'янського лексичного фонду в сучасних сербській, українській і російських мовах збігається, то в сербській мові наголос, як правило, спадний (*поле* (серб.) – *поле* (укр.) – *поле* (рос.); *правда* (серб.) – *правда* (укр.) – *правда* (рос.); *небо* (серб.) – *небо* (укр.) – *небо* (рос.) і т. д.” [4, 22]”;

- *запам'ятати характерні правила*: „Довгий ненаголошений голосний у слові в сербській мові зустрічається тільки в позиції після наголошеного складу, причому в словах, що належать до різних частин мови: *ковач; добра; налегање*” [4, 24];

- *виконати спеціальний комплекс вправ*, спрямованих на запам'ятовування наступної особливості сербської мови, а саме, – *що довгота голосного може слугувати для розрізнення значень і форм слів*: „*оток* (зі значенням „*набряк*”) – *оток* (зі значенням „*острів*”); *камен* (зі значенням „*камінь*” – іменник) – *камен* (зі значенням „*камінний*” – прикметник); *жене* (зі значенням „*жінки*” – родовий відмінок однини) – *жене* (зі значенням „*жінки*” – називний відмінок множини)” [4, 24].

4) Привертають увагу також і вправи, в яких ілюструються *слова-винятки*, які *практично мають два наголоси*: це форми *найвищого ступеня порівняння прикметників*: „*најпаметнији; најинтересантнији; најважнији*” [4, 24].

5) Окремий блок становлять вправи, спрямовані на *засвоєння та правильне вживання слів, котрі не мають власного наголосу*, тобто *енклітик і проклітик*:

а) вправи, спрямовані на запам'ятовування часто вживаних в мовленні *дієслівних енклітик* (*ћу, ћеш; сам, си, је; смо, сте; бих, би, бисмо* тощо): „*Ја ћу га питати; Хочеш ли?; Дај ми га; Био сам свуда; Задржао се негде*” [4, 24];

б) *займенникових енклітик* (*ме, ми; те, ти; га; је; ју; јој; се; вам; их* тощо) [4, 24];

в) *проклітик-прийменників* (*у; о; на; због; међу* тощо); г) *проклітик-сполучників* (*и; ни* тощо) [4, 24].

Таким чином, як бачимо, „засоби суперсегментного рівня виконують у мовленні функції забезпечення структурної цілісності висловлення й повідомлення, розрізнення комунікативних типів висловлень (спонукання, питання, оклику, розповіді, імплікації); виділення інформативно найбільш

навантажених слів і фрагментів; інтеграції й актуального членування висловлень; вираження граматичних значень і синтаксичних відношень, модальності й цілеспрямованості; визначення типу мовного акту (прямий чи непрямий); характеристика мовця й ситуації спілкування; емоційного та стилістичного забарвлення текстів; комунікативного впливу тощо” [10, 592].

Коментуючи важливість смислорозрізнявальної функції сербського наголосу, академік А. Пецо зазначає: „Назви „динамічна” і „музична” акцентуація – це терміни, які в цій галузі науки про мову зустрічаються найчастіше. Щоправда, замість них іноді вживаються й інші: *монотонічна* й *політонічна* акцентуація. У назвах *монотонічна* й *політонічна* акцентуація, як це випливає з їхніх назв, ми в першу чергу відштовхуємося від тональної забарвленості наголошеної частини слова. ... Якщо який-небудь склад у російській мові вимовити з домішкою тональної диференціації, для фонетичного боку цієї мови, це буде абсолютно іррелевантно. Зовсім іншу ситуацію спостерігаємо, наприклад, у нашій (сербській – уточнення наше – В. Я.) мові. Відмінність у тональності у нас, як правило, супроводжується й семантичною різницею, пор. *jarica* (пшениця) і *jarica* (молода коза), *zlatar* (ремісник) і *Zlatar* (гора в Сербії)” [11, 17].

б) У методичних збірниках, укладених І. П. Бондар, також натрапляємо на вправи, метою яких є засвоєння значення *смислорозрізнявальної функції наголосу*, – наприклад, „запам’ятати, що часто-густо сербські омоніми, в яких змінюється тип наголосу, мають різні значення: *град* (вид опадів) – *град* (місто); *лук* (цибуля) – *лук* (зброя); *тек* (лише) – *тек* (апетит)” [4, 17].

І.П. Бондар не випускала з кола своєї уваги й ту обставину, що *в сербській мові практично немає слів питомого слов’янського походження з наголосом на останньому складі*. Такий наголос є лише в словах іншомовного походження. У таких випадках Ірина Петрівна завжди послуговувалася матеріалами, які надавав Міжнародний славістичний центр філологічного факультету Белградського університету. Зокрема, це відома „*Акцентска читанка*» А. Пецо й передмова до неї, яка вирізнялася водночас прекрасним стилем, дохідливістю й своїм науково-популярним характером: „Такі слова й за поєднанням звуків, і за своїм наголосом відрізняються від слів автохтонного походження, пор. *бицикл*, ... *монокл*, *диригент*, *асистент*, *солист*, *командант* ... і т. п.” [8, 29]. (Щоправда, автор у цитованій передмові висловив і своє особисте ставлення до вживання подібних слів іншомовного походження з вихідним наголосом. Ставлення вченого зводилося до того, що такі слова до мовного вжитку здебільшого вносить інтелігенція, тож і тут не

треба було б робити винятків без особливої потреби. Таким чином, на його думку, ці слова також можна було б вимовляти з характерним для сербської мови пересуванням наголосу до початку слова.

Дана проблема вимагала неодноразового повернення до її висвітлення протягом п'ятирічного навчального процесу, проте вже за всіма класичними законами діалектики, – на якісно більш високому теоретичному й практичному рівнях, з переносом їх до інших площини.

Готуючи цю статтю, авторка переглянула додаток до свого диплому про закінчення слов'янського відділення філологічного факультету Київського державного університету імені Тараса Шевченка (1983 року випуску) й переконалася в тому, що з окремих предметів, спрямованих на поглиблене вивчення сербської мови з історичної перспективи, на той час викладався лише найголовніший – історія сербської мови: в списку немає історичної діалектології, історичної граматики, методики викладання сербської мови як іноземної, окремих спецкурсів з основ акцентології сербської мови тощо. Таким чином, ця обставина лише ускладнювала завдання й, поза всяким сумнівом, змушувала Ірину Петрівну з самого початку глибоко продумати курс, аби зробити його інтегрованим. Подруте, їй необхідно було, так би мовити, „випродувати” відповідну методику, котра б дозволяла давати цілий комплекс знань з сербської мови, спрямованих на розвиток всебічної мовної компетенції в тому сенсі, в якому цей термін, власне, й розробив Н. Хомський – на „знання мови (лексикону, граматичних категорій і парадигм, фонологічних компонентів, правил породження синтаксичних конструкцій, ... яке розглядається як найважливіше знаряддя породження та сприйняття й розуміння мовлення” [10, 367].

Авторка цієї розвідки звернулася також до програми курсу „**Історія сербохорватської мови**” (для студентів філологічного факультету), укладеного І. П. Бондар, і переконалася в тому, що він носить яскраво виражений синтетичний характер. Курс включає підрозділи: „Діалектологія”; „Історія писемності й літературної мови”; „Історична фонетика”; „Історична граматика”; „Лексика”. А в підрозділі „Історична фонетика” знаходимо наступні, стисло сформульовані тези, які Ірина Петрівна конкретизувала й розвивала, презентуючи зміст зазначеного курсу на лекціях: „Акцентологічна система мова XII ст.” [2, 5], „Праслов'янська і давньосербська акцентуація” [2, 6]; „Акцентуаційні процеси. Скорочення постакцентних довгот у деяких говірках” [2, 6]; „Загальні риси в історії фонетичної системи сербохорватської, російської та української мов” [2, 6].

б) Говорячи про **практичний аспект удосконалення мовної**

компетентності в галузі акцентуації сербської мови, звернімося до завдань, які знаходимо, скажімо, в **методичному посібнику для студентів четвертого курсу** філологічного факультету. Так, наприклад, до тексту „Данково серце”, який являє собою уривок перекладу відомого твору М. Горького „Сердце Данко” сербською мовою, й, відповідно, пропонується увазі студентів з розставленими сербськими наголосами, додаються вже доволі складні завдання креативного характеру, як-от:

а) *прочитати текст з урахуванням усіх його акцентуаційних особливостей;*

б) *дати наукове обґрунтування зміни якості деяких типів наголосів, які часто-густо супроводжують парадигматичні зміни слів;*

в) *добрати синоніми до нових слів і виписати їх зі словника з відповідними наголосами;*

г) *порівняти слова загальнослов'янського походження в перекладі сербською мовою з їхніми російськими відповідниками й пояснити пересування наголосу на склад назад, до початку слова;*

д) *спробувати самостійно розставити наголоси в перекладі тексту, оповідання „Стара Ізергіль”» сербською мовою й зробити аналіз власних помилок після перевірки виконаного завдання викладачем [3, 9-11].* Щодо останнього завдання, то його контекст, на нашу думку, потребує певного короткого коментаря. Ясно, що Ірина Петрівна була далекою від думки вимагати від студентів самостійно й безпомилково розставляти наголоси в сербських текстах. Адже фахівцям відомо, що й не кожен серб-носій мови зробить це правильно: такі завдання можуть адекватно виконувати лише носії мови, причому здебільшого особи з філологічною освітою. Очевидно, даючи такі завдання, Ірина Петрівна мала на увазі, що вони носитимуть факультативний характер і будуть розвивати навички студентів, стосовні знань у галузі сербської акцентуації.

Крім того, на четвертому курсі, Ірина Петрівна вправно й ненав'язливо одягала існуючий скелет-основу в шати теоретичних знань і наукових термінів. Так, зокрема, приблизно в цей час цілком слушно вводилася низка необхідних понять з досить вузького лінгвістичного обігу: терміни **акутовий наголос** (висхідний тон, який починається з більш низького й закінчується більш високим у межах одного складу) і **циркумфлекс** (нисхідний тонічний наголос у слов'янських мовах); поняття **мори** (як „одиниці тривалості...”, яка вважається рівною довготі короткого голосного“ [6, 159-160] або ж ширше – як мінімального сегменту мовленнєвого потоку);

поняття **метатонії** (як „зміни й чергування інтонації. Дослідники виділяють два типи метатонії: заміну інтонацією, наявною в мові, й заміну інтонації новою, якої в мові не було. Метатонія може поєднуватися з переміщенням наголосу“ [10, 326]). Як відомо, особливості метатонії знайшли відображення у законі П. Фортунатова і Ф. Де Соссюра, розробленому ними окремо на матеріалі слов'янських мов і балтійських мов.

На наше глибоке переконання, планка рівня викладання сербської мови, задана кандидатом філологічних наук, доцентом І.П. Бондар, є не лише гарантом підготовки кваліфікованих і всебічно грамотних фахівців. Вона визначає ще один, чи не найважливіший момент: загальну тенденцію подальшої діяльності фахівців, які будуть навчати мови студентів і продовжувати розбудовувати фундамент, закладений у цьому сенсі їхньою славною попередницею.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булаховский Л. А. Акцентологический комментарий к сербохорватскому языку // Вибрані праці в п'яти томах. – Т. 5. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 343-426;
2. Бондарь И. П. Программа курса „История сербохорватского языка“ для студентов филологического факультета. – К.: Изд-во КГУ, 1987. – 8 с.
3. Бондарь И. П. Учебные задания по сербохорватскому языку для студентов четвертого курса филологического факультета. – К.: Изд-во КГУ, 1985. – 110 с.;
4. Бондарь И. П. Учебные задания по фонетике сербохорватского языка для студентов филологического факультета. – К.: Изд-во КГУ, 1990. – 30 с.;
5. Левицький Ю.-М. Мови світу. Енциклопедичний довідник. – Львів: Місіонер, 1998. – 204 с.;
6. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1960. – 436 с.;
7. Мићуновић Љ. Граматика без муке: приручник за основне и средње школе. – Београд: АЛТЕРА, 2002. – 304 с.;
8. Пецо А. Акцентатска читанка за више разреде основне школе. – Београд: Научна књига, 1973. – 199 с.;
9. Сафонова В. В. Многоуровневость в языковом образовании: общеевропейский и национальный подходы. – Москва: Еврошкола, 2008. – 92 с.;
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.;
11. Ресо А. Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika. – Београд: Naučna knjiga, 1991. – 249 s.